

Partneriaeth Diogelwch Cymunedol Ceredigion

Adolygiad Lladdiad Domestig – Crynodeb Gweithredol

'Betty'

Bu farw: Mai 2019

Review & Investigation

*Paul Johnston – Cadeirydd Annibynnol ac awdur yr Adroddiad
Awst 2021 (Wedi'i gymeradwyo gan y Bartneriaeth Diogelwch Cymunedol Hydref 2021)
Wedi'i gwblhau Rhagfyr 2023*

Mae'r crynodeb gweithredol hwn yn eiddo i Bartneriaeth Diogelwch Cymunedol Ceredigion. Ni ddylid ei newid, ei ddiwygio, ei ddsbarthu na'i gyhoeddi heb ganiatâd penodol Cadeirydd yr adolygiad.

Mynegai

Adran		Tudalen
1	Cyflwyniad	3
2	Cyfranwyr at yr adolygiad	4
3	Cwmpas a chylch gorchwyl yr adolygiad	6
4	Cronoleg y crynodeb o'r adolygiad	7
5	Materion allweddol sy'n codi o'r adolygiad	10
6	Prif gasgliadau	11
7	Gwersi allweddol a ddysgwyd gan asiantaethau	12
8	Argymhellion	13

1. CYFLWYNIAD

- 1.1 Mae'r crynodeb hwn yn amlinellu'r broses a ddilynwyd gan banel adolygu lladdiad domestig Partneriaeth Diogelwch Cymunedol Ceredigion (PDC) wrth adolygu marwolaeth Betty ym mis Mai 2019. Cafodd ei lladd yn anghyfreithlon gan ei gŵr John yn eu cartref yn ardal Ceredigion, Cymru.
- 1.2 Mae'r enwau Betty a John yn ffugenwau. Maent wedi cael eu defnyddio i ddiogelu eu hunaniaeth go iawn nhw ac aelodau eu teulu. Roedd Betty, oedd yn wyn Prydeinig, yn ei 70au hwyr ar adeg ei marwolaeth ac roedd John yn ei 80au cynnar. Mae John hefyd yn wyn Prydeinig. Roedd Betty a John wedi bod yn briod ers bron i 60 mlynedd. Roedden nhw'n Saeson ond wedi symud i Gymru ar ôl iddynt ymddeol o'r gwaith. Doedd dim plant ganddyn nhw.
- 1.3 Roedd archwiliad post-mortem fforensig Betty wedi dangos tystiolaeth o glefyd Alzheimer cynnar. Er na chafodd unrhyw ddiagnosis ffurfiol ei wneud erioed (ac nid oedd angen cynnal asesiadau o dan y Ddeddf Iechyd Meddwl neu'r Ddeddf Galluedd Meddyliol erioed), yr arwyddion yw y gallai'r clefyd fod wedi achosi'r hyn a ddisgrifiwyd gan lawer o bobl fel ymddygiad annodweddiadol Betty ar brydiau. Mae angen datgan yn glir ar ddechrau'r crynodeb gweithredol hwn, wrth wneud y pwynt ynghylch effeithiau clefyd Alzheimer, nid yw'r panel adolygu yn ceisio rhoi'r bai ar Betty am yr hyn a ddigwyddodd, ac nid yw ychwaith yn esgusodi'r hyn a wnaeth John.
- 1.4 Yn Rhagfyr 2019, plediodd John yn euog i ddynladdiad Betty. Cafodd ei ddedfrydu i dair blynedd a phedwar mis o garchar. Wrth ei ddedfrydu, dywedodd y Barnwr, "*The simple fact here, [John], is that you killed your wife. It was no mercy killing – you killed her because you snapped... You snapped because, in your words, the red mist came down and, on your account, she either deliberately or accidentally knocked your glasses off... You throttled her with both hands with such force that she died. She must have been terrified as you throttled her, unable to fight you off or get you to stop*".
- 1.5 Yn unol â'r protocolau y cytunwyd arnynt, rhoddodd yr heddlu wybod i'r Bartneriaeth Diogelwch Cymunedol am amgylchiadau marwolaeth Betty oherwydd bod ei gŵr wedi ei lladd yn anghyfreithlon. Yn dilyn hynny, comisiynodd y PDC yr adolygiad a ddechreuodd ym mis Ionawr 2020 ac a ddaeth i ben ym mis Mai 2021. Cyfarfu'r panel adolygu wyneb yn wyneb ym mis Ionawr a Mawrth 2020 ac wedi hynny, oherwydd Covid-19, cynhaliwyd pedwar cyfarfod trwy blatfform fideo-gynadledda ynghyd â nifer o sgwrsiau ffôn ac ebost.

2. CYFRANWYR AT YR ADOLYGIAD

- 2.1 Cysylltwyd â naw asiantaeth i sefydlu a oeddent wedi bod yn gysylltiedig â Betty a/neu John, ac o'r rheini dim ond y ddau ganlynol a gadarnhaodd eu bod wedi cael cysylltiad â nhw. Gofynnwyd iddynt selio eu cofnodion:
- *Heddlu Dyfed-Powys*
  - *Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda (Gwasanaethau Gofal Sylfaenol).*
- 2.2 Cyflwynodd y ddwy asiantaeth Adolygiadau Rheoli Unigol. Roedd awduron yr adolygiadau yn annibynnol yn yr ystyr eu bod heb gael unrhyw gysylltiad blaenorol â Betty neu John nac unrhyw gyfrifoldeb rheolwr llinell ar gyfer staff a fu'n ymwneud â nhw.
- 2.3 Cymerodd John ran yn yr adolygiad a chafodd ei gyfweld ddwywaith, unwaith yn y carchar ac yna eto ar ôl iddo gael ei ryddhau. Roedd dau o gymdogion Betty a John hefyd wedi cymryd rhan fel y gwnaeth dau o ffrindiau da Betty. Cafodd cyfreithiwr Betty a John ei gyfweld hefyd.
- 2.4 Ysgrifennodd Cadeirydd yr adolygiad at ddwy chwaer Betty a'i brawd yn gofyn a fyddent yn fodlon cymryd rhan yn yr adolygiad. Atebodd un o frodyr a chwiorydd Betty gan ddweud oherwydd nad oeddent wedi bod mewn cysylltiad â Betty ers dros 20 mlynedd eu bod yn teimlo na allent gyfrannu.
- 2.5 Penododd Partneriaeth Diogelwch Cymunedol Paul Johnston i ymgymryd â'r rolau Cadeirydd Annibynnol ac Awdur yr adroddiad trosolwg ar gyfer yr adolygiad. Mae'n ymarferydd annibynnol sydd wedi cadeirio ac ysgrifennu nifer o adolygiadau lladdiad domestig, adolygiadau achosion difrifol plant, adolygiadau diogelu oedolion ac adolygiadau achosion difrifol trefniadau amddiffyn y cyhoedd aml-asiantaeth. Mae ganddo brofiad helaeth ym maes diogelu a gwaith aml-asiantaeth a gwybodaeth ddatblygedig am faterion trais a cham-drin domestig, gan gynnwys trais ar sail 'anrhydedd', ymchwil, canllawiau a deddfwriaeth yn ymwneud ag oedolion a phlant. Mae hefyd yn gyn-gadeirydd Trefniadau Amlasiantaethol ar gyfer Amddiffyn y Cyhoedd (MAPP). Mae wedi cwblhau'r holl hyfforddiant adolygu lladdiad domestig a noddur gan y Swyddfa Gartref, ac ynghyd â chydweithiwr, mae hefyd yn darparu hyfforddiant adolygu lladdiad domestig annibynnol. Roedd wedi ymddeol o wasanaeth yr heddlu yn Lloegr yn 2005 fel pennaeth lladdiadau ac ymchwiliadau i droseddau mawr, ac ers hynny mae wedi bod yn ymwneud â chefnogi teuluoedd dioddefwyr lladdiad yng Ngogledd Iwerddon. Mae'n Ddarlithydd Cyswllt Prifysgol mewn plismona ac yn Asesydd Pwynt Terfyn ar gyfer rhaglen Prentisiaeth Gradd Cwnstabiliaid yr Heddlu. Barnwyd bod ganddo'r annibyniaeth, y profiad, a'r sgiliau angenrheidiol ar gyfer y dasg.

- 2.6 Yn ystod yr adolygiad, roedd y cynrychiolwyr canlynol wedi cymryd rhan mewn cyfarfodydd a thrafodaethau, ac mae pob un ohonynt yn annibynnol gan nad oeddent wedi bod yn gysylltiedig â Betty na John o'r blaen.

Enw	Sefydliad
Review and Investigation Limited	
Paul Johnston	Cadeirydd ac Awdur yr Adroddiad
Cyngor Sir Ceredigion	
Sue Darnbrook	Cyfarwyddwr Statudol
Diana Davies	Rheolwr Corfforaethol Partneriaethau a Pherfformiad
Naomi McDonagh	Rheolwr Partneriaethau
Donna Pritchard	Swyddog Arweiniol Corfforaethol Porth Ceredigion
Judi O'Rourke	Rheolwr Gwasanaeth Gwasanaethau Oedolion
John Forbes Jones	Rheolwr Corfforaethol Llesiant Meddyliol
Heddlu Dyfed-Powys	
Ditectif Prif Arolygydd Anthony Evans	Ditectif Prif Arolygydd (Uwch Swyddog Ymchwilio)
Uwcharolygydd Dros Dro Steve Davies	Uwcharolygydd Dros Dro
Ditectif Arolygydd Gary Williams	Ditectif Arolygydd
Ditectif Prif Arolygydd Gareth Roberts	Ditectif Prif Arolygydd
Gwasanaeth Prawf Cenedlaethol	
Hannah Williams	Uwch Reolwr Cymorth Gweithredol Dros Dro
Christine Harley	Pennaeth Uned Gyflawni Leol Dyfed Powys
Gwasanaeth Cam-drin Domestig Gorllewin Cymru	
Michelle Pooley	Prif Weithredwr
Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda	
Mandy Nichols-Davies	Pennaeth Diogelu
Dr Sion James	Meddyg Teulu, Meddygfa Tregaron a Dirprwy Gyfarwyddwr Meddygol, Gofal Sylfaenol a Gwasanaethau Cymunedol
Gwasanaeth Cyffuriau ac Alcohol Dyfed	
Sian Roberts	Rheolwr Gwasanaeth
Gwasanaeth Tân ac Achub Canolbarth a Gorllewin Cymru	
William Bowen	Rheolwr Diogelwch Rhag Tân yn y Cartref
VAWDASV (rôl gynghori)	
Natalie Hancock	Cynghorydd Rhanbarthol VAWDASV Canolbarth a Gorllewin Cymru

3. CWMPAS A CHYLCH GORCHWYL YR ADOLYGIAD

3.1 Edrychodd yr adolygiad ar gysylltiad yr asiantaethau â Betty a John rhwng 1 Tachwedd 2017 a dyddiad marwolaeth Betty ym mis Mai 2019. (Tachwedd 2017 oedd y tro cyntaf i Betty a John ddweud wrth weithiwr proffesiynol (eu cyfreithiwr) eu bod nhw'n cael anawsterau gyda'u perthynas).

3.2 Pennwyd y Cylch Gorchwyl ar gyfer yr adolygiad i benderfynu'r canlynol:

- *A oedd y digwyddiad pan fu farw Betty yn ddigwyddiad unigryw ac a oedd unrhyw arwyddion rhybudd a allai fod wedi cael eu nodi gan asiantaethau*
- *A ellid gwneud mwy yn lleol i godi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau sydd ar gael i ddiodefwrwr cam-drin domestig, yn enwedig i bobl hŷn*
- *A oedd Betty neu John neu eu teulu/ffrindiau/cydweithwyr wedi wynebu unrhyw rwystrau o ran adrodd am unrhyw gam-drin, gan gynnwys a oeddent yn gwybod sut i adrodd am gam-drin domestig pe byddent wedi dymuno gwneud hynny*
- *A oedd cyfleoedd wedi cael eu colli i weithwyr proffesiynol 'wneud ymholiad arferol' ynghylch unrhyw gam-drin domestig a brofwyd gan Betty a John*
- *A oedd cyfleoedd wedi cael eu colli i asiantaethau ymyrryd mewn perthynas â cham-drin domestig rhwng Betty a John*
- *A oedd cam-drin alcohol yn ffactor yn y berthynas rhwng Betty a John, a oedd asiantaethau yn gwybod amdano, ac os felly, beth allai fod wedi cael ei wneud i ymyrryd*
- *A oedd unrhyw un yn ystyried bod Betty mewn perygl o niwed, ac a gafodd y pryderon hynny eu rhannu a'u gweithredu arnynt*

4. CRONOLEG Y CRYNODEB O'R ADOLYGIAD

- 4.1 Y diwrnod cyn i Betty farw cafodd Betty a John ffræe. Gadawodd John y tŷ a gyrru i weld ffrind oedd yn byw yn Lloegr. Dywedodd wrth y ffrind fod Betty wedi bod yn gweiddi arno ac wedi bod yn taflu pethau o gwmpas y tŷ a'i fod yn ofni y byddai wedi gwneud rhywbeth '*nasty*' pe bai wedi aros yno. Cynigiodd y ffrind wely i John am y noson, ond gwrthododd John gan ddweud bod rhaid iddo fynd adref i ofalu am Betty.
- 4.2 Yn gynnar y bore canlynol pan oedd Betty a John yn yr ystafell wely dechreuon nhw ffræeo eto. Yn ddiweddarach, disgrifiodd John wrth yr heddlu sut roedd Betty wedi bod yn gweiddi a'i bod hi wedi bwrw ei sbectol o'i drwyn, a'i dorri. Dywedodd e wrth yr heddlu, "*It just all kicked off, I just lost it, I just had enough, I couldn't see the light at the end of the tunnel.*" Dywedodd wrth yr heddlu ei fod wedi cydio yn Betty am ei gwddf ac wedi ei hysgwyd i wneud iddi weld synnwyr. Ychwanegodd pan oedd Betty heb symud ar ôl iddo ryddhau ei afael ynddi ei fod wedi meddwl, "*Good God, I have done something bad. I've killed her, haven't I?*". Yna ffoniodd 999 a dweud wrth y sawl oedd wedi delio â'r alwad ei fod yn meddwl ei fod wedi lladd ei wraig.
- 4.3 Cafodd John ei arestio a chyfaddefodd ei fod wedi tagu Betty. Nid oedd yr ymchwiliad dilynol gan yr heddlu wedi datgelu unrhyw hanes hysbys bod John wedi bod yn dreisgar neu'n sarhaus tuag at Betty o'r blaen. Yn lle hynny, daeth darlun i'r amlwg o bâr oedd wedi bod yn briod yn hapus iawn tan tua thair blynedd cyn marwolaeth Betty. Tua'r adeg honno, roedd ffrindiau agos iddynt yn Lloegr wedi sylwi ar newid dramatig yn Betty, cymaint felly fel eu bod wedi cwestiynu'n breifat a allai hi fod yn sâl yn feddyliol. Dywedodd ffrindiau y byddai Betty yn iawn un funud ac yna'n sydyn, ac am ddim rheswm amlwg, byddai'n '*fly off the handle*' ac yn gamdriniol, yn anghwrtais ac yn haerllug. Ychwanegon nhw fod ymddygiad o'r fath yn gwbl groes i'w chymeriad ac y byddai Betty, ymhen ychydig, yn dychwelyd at ei hunan ac yn ymddwyn fel pe bai dim byd wedi digwydd.
- 4.4 Roedd ffrindiau a chymdogion Betty a John yng Nghymru yn dweud yr un peth i raddau helaeth. Roedden nhw'n disgrifio John fel rhywun tawel, cwrtais, a chyfeillgar a hawdd iawn cyd-dynnu ag ef. Ychwanegon nhw fod Betty yn tueddu i osgoi cwmni pobl eraill ac weithiau gallen nhw ei chlywed hi'n gweiddi ac yn defnyddio iaith anwedus gyda John, a oedd yn cael ei ddilyn yn aml gan sŵn drysau'n cau'n glep. Dywedon nhw hefyd y gallai Betty fod yn berson hyfryd a charedig ar adegau, ond am ddim rheswm amlwg byddai'n newid ac yn mynd yn bell, yn anghwrtais, ac yn ddiystyriol.
- 4.5 Dywedodd y cymdogion, yn y misoedd yn arwain at farwolaeth Betty, fod iechyd corfforol John wedi gwaethygu'n sylweddol; roedd e wedi colli pwysau ac roedd e'n edrych wedi blino'n lân. Dywedon nhw am sawl wythnos roedd John wedi bod yn cysgu yn ei gar neu mewn llety gwely a brecwast oherwydd bod Betty (yn ei eiriau ef) "*had just lost it*", ac roedd e am dawelu'r sefyllfa. Roedd un o'r cymdogion wedi cynnig tŷ gwag roedd yn berchen arno i John ei ddefnyddio, ond gwrthododd gan ddweud bod rhaid iddo fod yno ar gyfer Betty oherwydd ei fod yn ei charu a'i fod yn poeni

amdani. Roedden nhw i gyd o'r farn bod Betty yn sâl yn feddyliol ac wedi annog John i geisio cymorth meddygol ar ei rhan.

- 4.6 Aeth John i weld ei feddyg yn y gobaith o gael ychydig o gymorth ar gyfer Betty, ond dywedwyd wrtho oni bai bod Betty ei hun yn derbyn bod rhywbeth o'i le nad oedd dim y gellid ei wneud. Ychydig llai na blwyddyn cyn i Betty farw, ym mis Mehefin 2018, ffoniodd John beth oedd e'n meddwl oedd linell gymorth iechyd meddwl (ond roedd wedi ffonio rhif achosion nad ydynt yn rhai brys yr heddlu ar gam). Dywedodd ei fod e a Betty wedi bod yn cael trafferthion yn eu perthynas ers dwy flynedd, ond bod materion wedi gwaethygu dros y misoedd diwethaf. Ychwanegodd fod Betty wedi bod yn chwalu pethau ac yn mynd yn wyllt gacwn. Aeth John ymlaen i ddweud ei fod e a Betty wedi bod yn briod ers hanner can mlynedd, ond yn ddiweddar roedd hi'n dweud nad oedd e byth wedi ei charu hi. Ychwanegodd na allai wneud dim yn iawn cyn belled ag yr oedd Betty yn y cwestiwn.
- 4.7 Pan gyrhaeddodd yr heddlu, dywedodd John ei fod e a Betty wedi bod yn mwynhau'r diwrnod, ond roedd Betty wedi troi'n emosiynol ar ôl iddo wrthod eistedd i lawr gyda hi i wrando ar gerddoriaeth glasur. Roedd hi wedi ymateb trwy ddweud nad oedd e'n dangos unrhyw gariad tuag ati bellach a bod e ddim yn ei charu hi mwyach, cyn troi'n ymosodol a chwalu llestri. Dywedodd Betty wrth y swyddogion ei bod hi'n iawn a doedd dim angen i'r heddlu fod yno. Fe wnaethon nhw gynnig mynd â Betty i'r ysbyty, ond gwrthododd hi, felly fe ofynnon nhw i Betty a fyddai hi'n barod i gael ymweliad gan Nyrs Seiciatrïg Gymunedol (NSG). Cytunodd Betty yna lapiodd ei breichiau o gwmpas ei hunan a dweud mai'r cyfan roedd hi eisiau oedd i John roi cwtsh iddi.
- 4.8 Dywedodd y NSG wrth yr adolygiad ei bod hi wedi mynd i gartref Betty a John a bod Betty wedi dweud ei bod hi a John wedi bod yn briod ers amser maith a bod eu perthynas yn iawn, ond nid oedd John yn dangos llawer o gariad tuag ati. Ychwanegodd y NSG nad oedd unrhyw arwydd bod gan Betty salwch meddwl difrifol neu barhaus, a doedd hi ddim am gael unrhyw gymorth.
- 4.9 Darganfu'r adolygiad fod Betty wedi ffonio gwasanaeth eiriolaeth y Cyngor Iechyd Cymuned (CIC) ddeuddydd yn ddiweddarach ac wedi gadael negeseuon lleisbost yn dweud ei bod wedi dweud wrth y NSG a'r heddlu ei bod yn iawn, ond ei bod hi bellach wedi newid ei meddwl a bod angen cymorth arni ar unwaith. Ffoniodd y CIC Betty yn ôl a chael ei chaniatâd i roi gwybod i'w Meddyg Teulu am ei galwadau. Yna fe wnaethon nhw ffonio Rheolwr y Feddygfa ac anfon ebost yn dweud bod angen cymorth ar unwaith ar Betty, a'i bod wedi dweud ei bod yn ymosodol gyda'i gŵr a'i bod yn yfed trwy'r dydd, ond doedd hi ddim yn gwybod pam.
- 4.10 Ar ôl y penwythnos, ffoniodd y CIC y feddygfa i ofyn beth oedd wedi digwydd. Dywedodd Rheolwr y Feddygfa ei fod wedi ffonio'r tîm argyfwng a byddai'r tîm yn ei dro yn cysylltu â'r NSG. Dywedodd Rheolwr y Feddygfa y byddai'n dilyn hyn i fyny ar ôl ychydig wythnosau. Yna ffoniodd y CIC Betty i awgrymu ei bod yn gwneud apwyntiad gyda'i Meddyg Teulu a dywedodd Betty y byddai'n gwneud hynny. Roedd Betty wedi gwneud apwyntiad (a gafodd ei gynnal dim ond pedwar diwrnod ar ôl ei galwadau ffon i'r CIC) pan dywedodd wrth ei Meddyg Teulu ei bod am i'w gŵr roi cwtshis iddi, a

doedd e byth yn trafod unrhyw beth mewn bywyd ac yn osgoi ffraeo. Dywedodd ei bod hi wedi bod yn yfed mwy a'i bod yn rhoi'r bai ar John. Yn bwysig iawn, roedd cofnod a gafodd ei wneud yng nghofnod claf Betty am ei chysylltiad â'r CIC wedi cael ei golli gan y Meddyg Teulu, felly ni chafwyd unrhyw drafodaeth â Betty am ei chais am gymorth gyda'i hymddygiad ymosodol tuag at John (ac ni chafodd ei chyfeirio at wasanaethau cymorth ar gyfer ei defnydd o alcohol).

- 4.11 Cafodd John ymgynghoriad gyda'r un Meddyg Teulu ar yr un diwrnod. Dywedodd fod Betty yn ymosodol yn eiriol ac yn gorfforol tuag ato a'i bod yn *'smashed things'*, ond nad oedd hi wedi ei fwrw. Ychwanegodd ei fod wedi galw'r heddlu, ond bod Betty wedi gwrthod cwnsela. Dywedodd wrth y Meddyg Teulu fod Betty wedi bod yn ymosodol ar lafar ers tua'r tair blynedd diwethaf, ei bod hi wedi bod yn cwyno nad oedd e'n rhoi cwtshis iddi, a bod hyn wedi mynd yn llawer gwaeth yn ddiweddar, ac o ganlyniad ei fod wedi bod yn cysgu yn ei gar. Cyfeiriodd y Meddyg Teulu John at y Gwasanaeth Iechyd Meddwl Sylfaenol Lleol i gael cwnsela. Dywedodd y llythyr atgyfeirio fod John wedi dweud bod Betty yn pigo arno fe'n gyson a'i fod yn nerfau i gyd, ac yn ystod y ffraeo eithaf difrifol yn ddiweddar ei bod hi wedi bod yn taflu pethau o gwmpas y tŷ a bod yr heddlu wedi cael eu galw.
- 4.12 Gwelodd Betty Feddyg Teulu gwahanol ym mis Tachwedd 2018, ac mae'r nodiadau meddygol yn nodi bod yr ymgynghoriad yn ymwneud yn benodol â'i straen a'i gorbryder. Maen nhw'n nodi, *'Have had some relationship difficulties but easing now'*. Roedd y Meddyg Teulu yma hefyd wedi colli'r cofnod bod Betty wedi gofyn o'r blaen am gymorth gyda'i goryfed a'i hymddygiad ymosodol tuag at John.
- 4.13 Fis yn ddiweddarach, cafodd John ymgynghoriad â nyrs y feddygfa a dywedodd fod Betty yn ymddwyn yn gamdriniol weithiau a'i bod yn chwalu pethau. Dywedodd nad oedd unrhyw sbardun penodol i'w hymddygiad a'i fod wedi dechrau dair blynedd ynghynt a'i fod yn gwaethygu. Ychwanegodd John ei fod e a Betty wedi ffraeo cyn yr apwyntiad y diwrnod hwnnw am agor tun. Nodwyd bod John yn teimlo'n rhwystredig oherwydd na fyddai Betty yn gofyn am gymorth ac na allai gael cymorth ar ei chyfer. Trafododd nyrs y feddygfa y mater yn fyr gyda'r Meddyg Teulu Arweiniol Diogelu a gynghorodd y dylai John gyfeirio ei hun at Relate.
- 4.14 Yn ddiweddarach y mis hwnnw (Rhagfyr 2018), cafodd John ymgynghoriad gyda Meddyg Teulu pan ddywedodd fod Betty wedi bod yn dreisgar ac yn grac dros y pythefnos diwethaf. Cofnodwyd iddo ddweud y gallai Betty *'blow up with neighbours'* a'i bod wedi gwrthod cwnsela. Nodwyd bod John yn *'very cross at lack of support'*.
- 4.15 Lai na chwe mis yn ddiweddarach roedd John wedi tagu Betty.

5. MATERION ALLWEDDOL SY'N CODI O'R ADOLYGIAD

- 5.1 Dywedodd John wrth Gadeirydd yr adolygiad yn ystod y ddwy flynedd cyn marwolaeth Betty ei fod '*at his wit's end*' a bod e ddim yn gwybod beth i'w wneud neu at bwy i droi. Mae'n bendant na fu erioed yn ddiodefwr cam-drin domestig gan Betty a'i bod yn syml yn fenyw a oedd, heb unrhyw fai ei hun a thrwy salwch, weithiau'n ymddwyn yn groes i'w chymeriad, ac oherwydd ei fod yn ŵr iddi roedd yn anochel mai fe byddai'n dioddef gwaethaf. Ychwanegodd nad yw'n gwybod beth oedd wedi digwydd mewn gwirionedd hyd heddiw, ond mai ef oedd yr unig berson oedd ar fai. Fodd bynnag, mae'n teimlo bod Betty wedi cael ei gadael i lawr gan '*the system*' oherwydd ei bod yn amlwg nad oedd hi'n iach, ac nid oedd neb yn gallu gwneud unrhyw beth i'w helpu. Rhennir y teimpladau hynny gan ffrindiau a chymdogion Betty a John sy'n pwysleisio bod John wedi ceisio cael cymorth ar gyfer Betty, ond nid oedd modd ei ddarparu naill ai oherwydd nad oedd Betty yn ymwybodol o sut roedd hi'n ymddwyn neu os oedd hi'n ymwybodol o hynny, nid oedd yn ei gydnabod. Nid oedd yr un ohonynt (gan gynnwys John) yn ymwybodol cyn yr adolygiad hwn fod Betty wedi ceisio dod o hyd i'r Nyrs Seiciatrig Gymunedol na'i bod wedi dweud wrth y CIC ei bod yn ymddwyn yn ymosodol tuag at John, ei bod yn yfed trwy'r dydd, bod angen cymorth arni ar unwaith, a'i bod wedi cytuno i'w Meddyg Teulu gael gwybod am hyn.
- 5.2 Mater allweddol i'r adolygiad felly oedd mynd i'r afael â'r diffyg ymwybyddiaeth (a rhannu gwybodaeth o fewn meddygfa'r Meddyg Teulu) am gam-drin domestig, a'r angen i gynnal ymholiad 'Gofyn a Gweithredu' wedi'i dargedu lle bo'n briodol. (Ni wnaethpwyd hynny ar gyfer Betty neu John, ac mae'r feddygfa yn dweud nad oeddent yn ymwybodol ar y pryd pa wasanaethau cymorth oedd ar gael yn lleol i ddiodefwr neu gyflawnwyr cam-drin domestig.
- 5.3 Mater allweddol arall a nodwyd yn ystod yr adolygiad oedd yr angen i godi ymwybyddiaeth am y gwasanaethau cam-drin domestig sydd ar gael i bobl hŷn yn y rhanbarth, a'r llwybrau y gellir eu dilyn i gael mynediad at y gwasanaethau. Yn benodol, mae'r panel adolygu yn cydnabod yr angen i godi ymwybyddiaeth o'r hyn sy'n cael ei ystyried yn ymddygiad sy'n gorfodi ac yn rheoli a sut, yn arbennig, y gall person hŷn gydnabod ei fod yn dioddef ohono. Roedd angen wedi'i nodi hefyd i bwysleisio nad yw cam-drin domestig yn rhyw benodol, ei fod yn gyffredin ym mhob cymuned, a'i fod yn effeithio ar bobl o bob oed. Nodwyd y gall fod gan weithwyr proffesiynol ragdybiaeth sylfaenol nad yw cam-drin domestig yn digwydd i bobl hŷn, ac felly nid ydynt yn gofyn amdano. Gall agweddau oedraniaethol tuag at bobl hŷn gyfrannu at y ffaith nad yw cam-drin domestig yn cael ei nodi'n gywir gan weithwyr proffesiynol, a chydabyddwyd na ddylai ymarferwyr stereoteipio na llunio barn mewn perthynas â phobl hŷn, a'u bod yn archwilio holl brofiadau posibl pobl hŷn mewn ffordd dryloyw a gyda meddwl agored.

6. PRIF GASGLIADAU

- 6.1 O safbwynt clinigol, nid oedd gan feddygfa'r Meddyg Teulu unrhyw reswm dros gwestiynu gweithrediad gwybyddol Betty ac nid oedd dim i awgrymu nad oedd ganddi'r gallu i wneud ei phenderfyniadau ei hun. Er bod John yn teimlo'n rhwystredig na fyddai Betty yn derbyn cymorth, ni allai'r feddygfa orfodi unrhyw ymyrraeth arni. Mae'r cyfyng-gyngor hwn yn ddim byd newydd i ymarferwyr: roedd Betty yn oedolyn annibynnol a chanddi'r hawl i ymreolaeth o ran gwneud ei phenderfyniadau ei hun. Wedi dweud hynny, roedd y feddygfa yn amlwg wedi colli cyfleoedd i gefnogi Betty (a John), yn enwedig ar ôl y cyfathrebiadau gan y CIC, ond hefyd ar ôl i Betty a John wneud datgeliadau amrywiol iddynt.
- 6.2 Mae'r panel adolygu o'r farn nad oedd yr heddlu, y nyrs iechyd meddwl cymunedol na'r CIC wedi colli cyfleoedd i ymyrryd mewn perthynas â cham-drin domestig rhwng Betty a John. Roedd unrhyw arwyddion y gallai cam-drin fod wedi bod yn digwydd ar lefel isel iawn ac yn cyflwyno John fel y dioddefwr posibl a Betty fel y cyflawnwr posibl, gyda'r trothwyon ar gyfer atgyfeiriadau i asiantaethau eraill yn sylweddol fyr o gael eu cyrraedd. Nid oedd neb byth wedi rhagweld, ac ni allent fod wedi rhagweld, y byddai John yn debygol o ymosod ar Betty, heb sôn y byddai'n achosi ei marwolaeth trwy weithred o drais.
- 6.3 Mae cyhoeddiad Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru – 'Cyflwr y Genedl: Trosolwg o heneiddio yng Nghymru' (2019) yn dadlau er mwyn atal cam-drin pobl hŷn bod angen i weithwyr proffesiynol a'r gymdeithas ehangach fod yn fwy ymwybodol o gam-drin pobl hŷn, dylai pobl hŷn sydd mewn perygl o gael eu cam-drin neu sy'n profi cam-drin allu cael mynediad at wasanaethau cymorth, dylai pobl hŷn sy'n profi cam-drin gael mynediad at gyfiawnder cyfreithiol gydag atebolrwydd i'r rhai sy'n cam-drin, ac y dylid atal achosion o gam-drin pobl hŷn. Mae hefyd yn nodi nad oes un set ddata unigol ar hyn o bryd sy'n rhoi darlun cyflawn o'r raddfa a'r math o gam-drin a brofir gan bobl hŷn yng Nghymru.
- 6.4 Fodd bynnag, mae mentrau cyfredol sy'n ceisio cau'r bwlch yn y ddarpariaeth cymorth i bobl hŷn yn y rhanbarth, er enghraifft, ym mis Ebrill 2020 sefydlodd Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru grŵp gweithredu o sefydliadau sy'n gweithio gyda'i gilydd i sicrhau y gall pobl hŷn gael y cymorth sydd ei angen arnynt i'w cadw'n ddiogel a'u hamddiffyn rhag camdriniaeth a throsedd. Fel rhan o'r gwaith, maent wedi cynhyrchu taflenni sy'n darparu gwybodaeth i helpu pobl i adnabod arwyddion cam-drin a'r gwahanol fathau o gam-drin, beth gall pobl ei wneud os ydynt yn pryderu am rywun arall, a ble y gallant fynd am gymorth a chefnogaeth. Yn ogystal, mae Prosiect HOPE (helpu eraill i gymryd rhan ac ymgysylltu), sef prosiect partneriaeth rhwng Age Cymru, partneriaid lleol Age Cymru, a phartneriaid Age Connects Cymru yn darparu eiriolaeth i bobl hŷn (50+) a gofawyr ar draws Cymru. Un o argymhellion yr adolygiad yw y bydd y Bartneriaeth Diogelwch Cymunedol yn cadw mewn cysylltiad â'r mentrau i sicrhau y manteisir yn llawn arnynt yn y rhanbarth.

7. GWERSI ALLWEDDOL A DDYSGWYD GAN ASIANTAETHAU

- 7.1 Mae pawb oedd wedi ymwneud â'r adolygiad hwn yn gwerthfawrogi pa mor hanfodol yw hi bod sefydliadau yn ystyried materion ynghylch cam-drin domestig a phobl hŷn ar lefel strategol ac mewn trefniadau partneriaeth, a'r angen i gynyddu'r cydgysylltu rhwng gofal sylfaenol, diogelu, a gwasanaethau cam-drin domestig i gydnabod bod y gofal hwnnw a'r materion dibyniaeth yn aml yn cydblethu.
- 7.2 Roedd cydnabyddiaeth hefyd o'r angen i dargedu pobl hŷn gyda deunyddiau a negeseuon penodol am gam-drin domestig a pheidio â chymryd yn ganiataol eu bod yn ymwybodol o'r gwasanaethau sydd ar gael iddynt. Mae bod yn ymwybodol y gall pobl hŷn fod yn llai tebygol o ddatgelu camdriniaeth a sicrhau bod gweithwyr proffesiynol yn gallu gofyn cwestiynau priodol a rhoi lle a chyfle i ddiodefswyr posibl siarad hefyd yn wersi allweddol a ddysgwyd.
- 7.3 Nodwyd bod y Bartneriaeth Ranbarthol yn gweithio gyda goroeswyr ar draws y rhanbarth i adeiladu ar ymgysylltu â goroeswyr a fframwaith cyfathrebu gyda'r nod o ymgysylltu â'r holl gymunedau ar draws Canolbarth a Gorllewin Cymru a'i ddefnyddio i lywio a gwella ymarfer a chynllunio gwasanaethau.
- 7.4 Daeth yn glir yn ystod yr adolygiad bod angen i ofal sylfaenol nodi sut y gall helpu mwy o bobl i dderbyn hyfforddiant diogelu a cham-drin domestig a monitro cydymffurfiaeth ag ef. Mae'r Bwrdd Iechyd wedi cael cymorth dros y tair blynedd diwethaf gan yr Arweinydd Diogelu a Mynediad at Gyfiawnder yn Swyddfa'r Comisiynydd Pobl Hŷn i gyflwyno hyfforddiant penodol ar gam-drin domestig a phobl hŷn, ond mae angen i werth hyfforddiant IRIS i feddygfeydd Meddygon Teulu cael ei ail-bwysleisio.

8. ARGYMHELLION

8.1 CYNGOR SIR CEREDIGION

8.2

➤ *Bod y gweithgor VAWDASV penodol sy'n cael ei sefydlu yng Ngheredigion yn ystod hydref 2021 yn ymchwilio i'r cyfleoedd ar gyfer darparu adnoddau ar gyfer gwasanaeth cam-drin domestig penodol i bobl hŷn neu ddarparu adnoddau ar gyfer un trwy Dewis Choice / Gwasanaeth Cam-drin Domestig Gorllewin Cymru*

➤ *Bod yr Is-grŵp Comisiynu VAWDASV Rhanbarthol, o fewn y gwaith o ddatblygu Manyleb Gwasanaeth VAWDASV Rhanbarthol, yn manteisio i'r eithaf ar y cyfleoedd a gyflwynir gan fentrau cyfredol sy'n ceisio cau'r bwlch yn y ddarpariaeth cymorth i bobl hŷn yn y rhanbarth, er enghraifft, grŵp gweithredu Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru a Phrosiect HOPE*

➤ *Bod Is-grŵp Cyfathrebu ac Ymgysylltu VAWDASV Rhanbarthol a Fframwaith Ymgysylltu a Chyfathrebu Goroewyr VAWDASV yn ystyried manteision sefydlu grŵp ffocws o ddefnyddwyr gwasanaeth sy'n bobl hŷn i archwilio'r materion yn ymwneud â chodi ymwybyddiaeth o gam-drin domestig a chael mynediad at wasanaethau.*

8.3 HEDDLU DYFED-POWYS

8.4

➤ *Bod Heddlu Dyfed Powys yn cymryd rhan mewn hyfforddiant ar ddiodefwyr VAWDASV hŷn penodol a'u bod yn rhannu ac yn annog pob swyddog i gael mynediad at y deunyddiau dysgu ALID ar-lein sydd ar gael, gan gynnwys sesiynau ar diodefwyr hŷn ac ardaloedd gwledig*

8.5 BWRDD IECHYD PRIFYSGOL HYWEL DDA

8.6

➤ *Dylai Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda rannu a hyrwyddo'r deunyddiau hyfforddi thematig rhanbarthol mewn ymateb i laddiadau domestig, gan gynnwys ardaloedd gwledig.*

➤ *Bod cynllun peilot IRIS I Sir Gaerfyrddin yn cael ei werthuso'n llawn gyda'r nod o'i ymestyn i'w ddefnyddio yng Ngheredigion*

➤ *Dylid darparu adnoddau i feddygfeydd Meddygon Teulu (gan gynnwys Dogfen Llwybr i Gymorth VAWDASV Rhanbarthol i Feddygon Teulu) i gyfeirio diodefwyr a chyflawnwyr cam-drin domestig*

➤ *Dylid nodi un pwynt mynediad mewn gofal sylfaenol i gydgyssylltu'r broses o ddsbarthu a gweithredu adnoddau*

- *Mae angen ail-bwysleisio gwerth hyfforddiant IRIS a dylid adnewyddu'r cynigion i weithredu cynlluniau peilot IRIS mewn clystyrau Meddygon Teulu ynghyd ag adolygiad o ffyrdd o fynd i'r afael ag unrhyw fylchau ariannu. Os yw cyllid yn parhau i fod yn rhwystr, dylid hysbysu Llywodraeth Cymru a'r Swyddfa Gartref yn unol â hynny*
- *Dylai Meddygon Teulu a'r nyrs practis ym meddygfa Meddyg Teulu Betty a John fynychu hyfforddiant Diogelu Oedolion Lefel 2 a dylai ei holl ymarferwyr gwblhau hyfforddiant 'Gofyn a Gweithredu'. Dylid monitro cydymffurfiaeth o fewn gofal sylfaenol a'i adrodd i Weithgor Diogelu Strategol y BIP*
- *Dylid diweddarau polisi diogelu meddygfeydd Meddygon Teulu i ddisgrifio cyflwyniadau y dylid eu hystyried fel arwyddion posibl o gam-drin domestig ac sydd felly'n cynnig cyfleoedd i'r Meddyg Teulu wneud ymholiadau wedi'u hysgogi*
- *Dylid rhoi prosesau ar waith ym meddygfa'r Meddyg Teulu i sicrhau bod unrhyw negeseuon a dderbynnir am gam-drin domestig yn cael eu cyfleu ar unwaith i'r meddyg ar alwad, a bod y wybodaeth yn cael ei chofnodi ar gofnodion cleifion*
- *Dylai cyfleu negeseuon tebyg ddigwydd ar draws pob meddygfa yn y sir er mwyn sicrhau cysondeb*
- *Dylai'r BIP dynnu sylw at y ffaith bod y matricesau diogelu yn Offeryn Hunanasesu Llywodraethu Clinigol Cymru Gyfan wedi dyddio a bod angen eu hadolygu.*

DIWEDD CRYNODEB GWEITHREDOL YR ADOLYGIAD LLADDIAD DOMESTIG